

Quechua

Ositrán, ganuwan Peru suyu ñanninkunata

BICENTENARIO
PERÚ 2021

OSITRÁN
EL REGULADOR DE LA INFRAESTRUCTURA
DE TRANSPORTE DE USO PÚBLICO

yanapakuyninwan:

PERÚ

Ministerio de Cultura

Llaqtapa Hapirinan Astaqkunapa Purinanpi Qullqichaq Qatipaq

“Ositrán, qanwan Peru suyu ñanninkunata” nisqa, Tawa Ñiqin Willakuykuna Atipanakuy
Llalliq willakuykuna huñusqa

Verónica Zambrano Copello
Consejo Directivo Umalliq

María del Rosario Bazalar Huamán
Llamkanapi Willakuy Wasimanta Camachiq

Chaninchaqkuna
Ricardo González Vigil
Anahí Barrionuevo
Leonardo Dolores

Yachakuqkuna
Huk ñiqi llalliq

“Sapinchikman waturiy” de Joel Wilfredo Alejo Reyes
I.E. Santo Tomás de Valencia. Santa Rosa, Lima

Iskay ñiqi llalliq
“Pawanakunapi huk layqa kasqan” de Gianella Belén Luna Cruz
I.E. Isabel Chimpú Ocllo. San Martín de Porres, Lima

Kimsa ñiqin llalliq
“1986 wata tren eléctrico, yuyay” de Ana Lucía Cáceres González
I.E. Los Peregrinos. San Juan de Lurigancho, Lima

Yachachiqkuna
Huk ñiqin llalliq

“Aswan qapaq purina” de Manuel Hernán Herrera Quispe
I.E. San Vicente de Paúl. Tarma, Junín

Llamkanapi Willakuy Wasipa Riqsichimusqan.
Noviembre, 2021

Peru Suyuntinpa Maytu Qullqanapi Churasqa N° 2021-12646
Mirachisqa:
Impresiones Santa Ana S.A.C.
Calle Ignacio Cossio 1157 La victoria, Lima – Perú

Kay qillqasqata manam pipas mirachinmanchu

QALLARIYNIN

Tawa watañam, lliw suyunchikpi yachay wasikunapa miski siminkuta kallpanchaniku. Kaypim “Ositrán, qanwan Peru suyu ñanninkunata” nisqa, Tawa Ñiqin Willakuykuna Atipanakuy llalliqkuna huñusqata riqsichimuniku, kayqa rurakurqa virtualnillantam unquy pachapi kasqanchikrayku.

Kaypiqa, 3.ro, 4.to grado de secundaria yachakuqkunata minkarqaniku, yachachiqkunatapas sapa punchaw yachay maskaqkunata tukuy sayay warmakunata paykunaqa maypi tiyasqankuta allintam riqsinku, hinaspanmi runakunapa imayna astakusqankunata purinankunata allinta riqsirichinku chay ñankunam lliw llaqtakuna qispinankupaq allin kawsanakupaqpas.

Kuskanchakuwayku kay willakuqkunam qamkunatawan Sierra Central manchapa carrerankunata apawasunchik; unachaykunata, avión tiyananpi suyaspan paqarichinchik; imaynatataq tren eléctrico llamkay qallarirqa, llaqtata imaynatataq musuqyachin; chaynallataq, suyunchikpi ñankuna puriqkuna mayqin purinam aswan qapaq nispa qawarichikuyta maskanku, ichaqa tukuyninpim yachaykunku kuskankum Perú suyunchik qispichinapaq aswan kallpayuq kanku.

Kay miski simikuna chaninchaqtam Ositrán rurasqa yanapasqanrayku anchata riqsikuniku, chaynallataq yachay wasikunapi yachakuqkuna, yachachiqkunatapas willakuykuna paqarichisqankumanta: Allin qillqaq Ricardo Gonzáles Vigilta, riqsisqa qillqakuna riqsichiq Anahí Barrionuevota, Ministerio de Culturapi Maytukuna Likaymanta umalliq, Leonardo Doloresta, kaypi qillqaqkunapa miski simimanta yachaynin chaninchaqkunata, chay qillqasqankuwanmi llapanchik kusikusunchik.

Riqsikunikutaq, Ministerio de Culturata paykunam yanaparqaku kay miski simikuna qillqayta kallpanchaspa, lliw suyuntinpim likayta, allin kawsayta mirachispa.

Verónica Zambrano Copello
Ositrán Consejo Directivo Umalliq

Huk ñiqin llalliq

Sapinchikman waturiy

JOEL WILFREDO ALEJO REYES

Santo Tomas de Valencia Yachay Wasi. Santa Rosa, Lima

Churiykuna chaqwakuptinmi puñusqaymanta rikcharirquni pichqa chisinkuy pachata; utqayllamanmi kallpani maletaykuna qipichay tukuq hinaspa buskunapa sayananman rini. Ñam kimsa chunka wataña karqun, kunan ichaqa, llaqtayman kutinaypaqmi allichakuchkani. Fundición carrokunapa sayananpim busman siqarquni yaqa qanchis pacha tutata. Ñawpaq

kawsasqaywan tupanaypaqmi kusionqallaña rini. Sapa segundom, hatun Panamericana ñanpi, qusni hatun llaqtamanta karunchakuni hinaspa aqu pampaman chinkaykuni hinaspa ruruq wayqukunaman. Chaymantam, busman urqupa yana llantun qawayniyman huntamun. Samaykurqanim, umaymanmi chayamuchkan anchatam kay pacha hukmanyachkan hinaspa llaqanchikta apawanchik.

Saru chiwchi (hatariy, churiy), niqtam uyarini; Awkiymi kasqa (awiluy). Achka semanañam ripunaykupaq allichakurqaniku, kayqaya, chay punchaw chayarqamun.

Puñunaymantam hatarirquni kusişqallaña kunan rurayniyku qallarinanpaq. Chunka iskayniyuq wataypi, suqta chunka watayuq awilullaywanmi tiyarqani; mamaymanta wakcham karqani, awilayñataq qayna killakunalla wañukurqa, chayraykum kaypi tiyayta munarqanikuchu. Tiyuykunam Limapi tiyarqaku paykunam cartata qillqamusqaku paykunapaman ripunaykupaq; chayraykum, hatun llaqtaman ripunayku iskayniykupaq aswan allin kawsay maskanaykupaq.

Ichaga ñanniyku sasallañam karqa, llaqtaypa carreteran manam karqachu, qullqiykupas pisillataq karqa; awiluymi vacakunata, chitakunata rantikurqun,

chaywan ripunaykupaq allichakuniku. *Watyata rurqaniku* (pachamankata) mirkapata (quqawniykuta) ñanniykupi mikunaykupaq. Limaman ripunaykupaq, ñawpaqtaqa Huanucoman chayarquniku, kay hichpa hatun llaqtamantam Limaman carruta hapisaqku. Karu ripuymi karqa, Antiq Urqkunapa chawpinta, manchapa hurqukunanta, ritikunantapas. Ichaga ñuqaykupa munayniykum ima manchakuymantapas aswan hatun karqa; chaymantapas, awiluymi hichu ripuq karqa chaypim iñirqani.

kunturkunapas urqukunapi wayqukunapi pawanku, chaykunam allpanku kasqa. *Apukunam* ñanniykuta waqaychanku, awiluyñataq sapa samaptiyku traguchanta samin *shacta* kukatapas. Chayna kaptinpas qawarikuspa, waqaychakuspam rinayku. Risqaykupi wakin maykunapim ñan chinkawanku. Huk kutitam, tutayarquptin, mana imapas rikukunchu, killawan urqukunapa llantullantam rikuniku, chaypim awiluy maypi samanaykuta maskan, queroseneyuq achkitam ratachin, huk *machaypim* paqarintinkama samaniku. Kaypiqa tawa punchawmi purirqaniku. Huanucopiñam busta hapiniku, paqarisnintinta Limapiña karganiku.

Chaynapim, allichakusqaña, chay achikyayta karuta ripurqaniku. Ancha llakiwanmi wak sumaq wayquta ripullasaq nirqani. Ñanta hapiniku, utqayllaman, urquman huqarikuniku. Alli allimantam, qumir wayqu chinkarqa hinaspa qillu *ichu* ichukunaña riqkurirqa. 4500 m.s.n.m. hanaypiñam karganiku, chaynapim chunniq urqukunapi uchuy kawsaqchakuna rirkurirqa, hatun quchakunapas, llaqtayñataq aswan karupiña kargan. Chaykunapi uywakunaqa achkam kasqa, paquchakuna, tarukakuna, pumakuna, hatun

Conocochaman chayarquptiykum
chiri rikcharqachiwan, chaypim
maytukuni, ñawiyta wichqayta
atiniñachu, yuyarayaspay,
mana qasillaspay. Aquiaman
uraykunik, Yanashallashninta
riniku ritichkaptin, chaypim
puñukusqani. Rikcharirquptiyqa
eukalipto huntasqa sumaq
wayqupi kachkasqaniku, hawkalla
imakunapas sumaq carreterapas
kasqa. Manam unaychu Alto
Marañon wayqu qawasqay karqa,
karupim ventananta, hatun arco
qawakurqa “Chupanman allinlla
chayakamuychik” nispa qillqasqa
Chayaykuspa, utqayman uraykuni
kay llaqtapi imakuna kasqan

Bienvenidos a Chupan

qawanaypaq, yuyasqayhinaqa,
kunanqa hatun sumaq
llaqtañam kasqa. Unay wata
yuyasqaykunaqa kasqañachu,
kunanqa musuq llaqtañam
kasqa; llaqta chawpipi hatun
sacha kaq marmolmanta,
aqumanta paqchaña kasqa.
Achka qatu wasikuna, musuq
hatun qatupas qawakuchkasqa.
Carreterawan hawa runakuna
chayarqamuptin, musuq
imakunapas qispirqusqa,
kaypi. Yuyanim awiluywan suqta
punchawmi rirqaniku, kunanqa
pusaq horallam utqayman
ñanninta chayarquniku.

Mana anchata unaspam, hichpanpi huk samana wasipi samapakuniku hinaspa Marañón wayqupi puriykuniku. Awiluypa sara chakranman riniku, paya machu runakunatam watuniku paykunaqa ñawpaq usuta hinaraqmi kawsakusqaku; wakinkuqa yuyawasqakuraqmi. Llaqta musuq kawasayniyuqña kaptinpas, kuraq runakunaqa hinallam ñawpa usunkumanhina kawsasqaku runa siminkutapas rimasqaku. Hawkallam paykunaqa kawsakusqaku iñiyinkuman hapipakuspanku. Hamutaytam qallaykuni, chaynaqa, wayna sipaskunam hatun llaqtakunapi musuq kawsayta qatipakuspanku wasinkuta saqinku, ñuqa hina. Karu llaqtakunamanta hukniraq runakuna watukuqhinam kaniku, kay llaqtapa muyuriqninpi kaqkunataqa manañam riqsisqanichu. Kay ancha llakikuspay yuyasqay llaqtachaqa, kunanqa tukuyipi huk niraqñam kasqa. Iskayrayanim, huktaqa nini, kusişam kachkani manañam pipas suqta punchaw Limaman ripuspa unanqañachu, chayraykum allin kawsay haypanankupaq manañam harkasqachu kanqaku nispay, huktañataq, yuyasqaypa kasqankunamanta anchata llakikuni.

Wakiqnin punchawkuna llaqtapa yachayninkunata yachaykuniku, ñawpaq llaqtakunakunata watuniku llaqtapi sumaq pacha mamapa kasqankunatapas. Yuyanim Ñawpaqta kaykuna qurakunapa allpapa pampasqanmi karqa, kunanqa allpata picharusqaku allicharusqakum chaymi achka runakuna watumuchkan. Chaynam watusqayku tukurqurqa. Buspi Limaman kutispaykuñam, churiwan rimanakuni. Chaynapim tapurqani ¿imatataq kay watusqanchikpi yacharqanki? Nispay. Paymi kutichiwan kaypi tiyakuytam munani nispan, kayqa sumaq musuq kawsayniyuqmi, runakunapas uyanpi kusikuyniyuqmi kanku manam hatun llaqtakunapi piña runakuna hinachu nispa. Asirispaymi, uqlaykuni anchata kusikuy nini kay watuyipi anchata yachasqaykurayku. Puñuykunim, huk kutitawan, karupiñataq qawani manaña tukuriq wayquman chinkaykuq carreterata.

Iskay ñiqi llalliq

Pawanakunapi layqa kasqan

GIANELLA BELÉN LUNA CRUZ

Isabel Chimpu Ocllo Yachay Wasi. San Martin de Porres, Lima

Madridmansi Lara pawanapaq kachkasqa, ichaqa mana riqsisqas karumanta qayaykamun.
Qallariyninpiqa, ichapas muspachkani nisqas, chaymantaqa chuyatañas rimamun, uyarinsi, chiqaptaña, ima nisqanta.

—¿Allinllachu? ¿Uyariwankichu? —sayaymasin maqtas kasqa—
¿Uyariwankichu?

—Allinllachu, arí, uyariykim —Laraqa tukuy maykunapis maskan, ichaqa mana tarinchu— ¿Maypitaq kachkanki?

Kaypim kachkani.

Laraqa yaqallas pawan ventanapi maqtata rikuykuspan. Qispiqa qipanmantas qawapayan, ichaqa yanqas kasqa. Maqtaqa, utqayllamantas, sutinta willan: Joshua, achka killam kaypi karqani nintaqsi. Manam pipas uyarinchu manataq rikunkuchu, ichaqa pay sipas chayarqamun. Laraqa qasillansi atinankama, Joshuaapa chay killakuna rikusqantas uyarisqa: chaqwanakuq runakunata, warmi hurquykunata, unaymanta tupaqkunata, ayllupi kusikuykunata masikunawanpas.

—¿Imaynatataq yanapaykiman? —ninsi, upallallamanta, Lara lliw willakuyta tukurquptin.

—Chiqaptapuni, manam yachanichu —llakipakuspas wayrata pukurin hinaspas runapa purinanpi relojman qawayninta muyuchin— ¿Pawanaykiqa?

—Oh, chiqapmi —relojta qawaykun hinaspas musyakuykun pawanan horaqa ña karkusqaña.

Cabinamansi utqayllaman kallpan, huk qispipis rikuykun, Joshuaqa paru ñawinta. Yanapaqnin warmiwansi rimanakun pawananmanta hinaspas huk semanapaq suchuchinku. Mana ancha pipa kasqan café rantikunaman rinku hinaspas qispi mesaman tiyaykun, chaypis qunqaymanta Joshuaqa musuqmanta rikuykun.

—Pampachaykuway, unayñam mana piwanpas rimanakunichu.

—Ama llakikuychu, ¿chiqapta, manachu pipas rikusunki?

—Qaway —Joshuaqa llusqirinsi runakunapa qayllanmansi asuykun, manan pipas musyanchu— ¿Rikurqunkichu?

Arí, chayqa huk niraqmi.

Computadorantas hurquykun hinaspas huk niraq kaqkunamanta yachayta qatipaykun. Willakuykuna huqariq kaspanpas, manas ima rurayta atinchu. Tukuy punchawsi hurquyta munan, ichaqa runakunas kay warmapa umanqa manam allinchu nispallas qawarinku. Joshuaqa chay qispi ukullapis hinalla kasqa.

Manachusmi imatapas ruraymanchu.

—Ichapas, kaymantaqa llusinqachu —Joshuaqa mesamantas llusirqun hinaspas runapa purinan chunniq tukuyinpi rikurirqun. Laraqa chaykamas qatiykun, anchata yachayta munaspansi—
¿Imataq sutyki?

—Lara, Lara Torres; willakuykuna maqchiriqmi kani, ichaqa musuqlaraq.

Laraqa hinallas rimapayasqa huk empresapi llamkasqanmanta, chaypis taksallata qillqaspa riqsichin, ichaqa Marinam lliw chayta hapikuykun. Pichqa misinmantapas willansi huk wasipi tukuy rurasqankunatapas.

—Ichaqa, manachá wasita taqmarqapuanmankuchu.

Joshua asikurqun aswan willaway nin. Larapa manam imapas allin willakunapaq kargachu, ichaqa pisi yuyasqankunatam willapaykun. Wampuyta yachachkasspan yaqalla wañurqusqa, huk sipaswan pantasqa kasqa, huk mariachikuna huk media hora payllapaq takipusqanku. Joshuaqa kusirikusqas, Lara upallarquptinpas, tukuy runapa purinanpis asisqan uyarikusqa.

—Chaykunaqa hatun willakuykunam —ninsi Joshua.

—Chaykunallam. ¿Imanasurqankitaq, chiqaptapuni, chaypi kanaykipaq?

—Chiqapta, manam yachanichu. Kaynallam, huk ventanapim qimikurqani, chaymi millpurquwan, kaypi saqirquwan.

—¿Ichaqa manachu karqa...? —tapukuyta tukunchu waqaychaq guardia kasqanman hamuykun.

Utqayllaman ripusaq nin hinaspa wasinman kallpaykun. Paqarintinta chayman kutin Joshuawan hinalla rimanankupa. Chaynam, achka punchaw rimarqanku. Tukuy niraq kasqankuta willanakuspanku; sapa punchaw rimaqmasiña kasqanku. Rinku hamunku pawaqkuna, ichaqa Madridman Larapa ripunanqa aswan hichpamuchkasqa. Tukuyninpi, Lara chay qispi ukupi rikchayta wayllurqusqa. Haykapi kutimunanta yachanchu, chaymi ripusaq nirqa.

Ichapas, kayqa mana unaypaqchu.

Qunqaymantas, maqtaqa sumaqllamanta kanchayta qallaykun, hinaspas qispimanta llusqiyta qallaykun. Laraqa tumpatas qipaman suchun hinaspa llusqinanpaq yanapaykun, manaraq qaparichkaspan.

¿Imaynataq kayqa?

—Manam yachanichu, ichaqa qamchusmi yanaparquwanki — ninsi asiripan manaraq paywan kуска tiyaykuchkaspan.

¿Kunanqa imatataq ruranki?

Ichapas huk pawaqta hapisaq ninsi.

kimsa ñiqi llalliq

1986 wata tren eléctrico, yuyay

ANA LUCÍA CÁCERES GONZÁLEZ

Los Peregrinos Yachay Wasi. San Juan de Lurigancho. Lima.

Chay punchawtam yuyani aswan sasahinam
karqa, hinaspapas kallpanchakuqmi karqa. Hatun
llamkachi qmi suyunchikpi achkata qullqichaspa
runakunapaq llamkayta apamusqa. Ñuqapas
manchapastinmi llamkapakunaypaq yaykurqani,
ichaqa, minkarqakum yachaywan allin llamkaq
runakunata runakunapa imayna purinanku
musuqyachinapaq hatun llamkay qispichinapaq.

Ñuqaqa llamkarqani mana unay tukuq
llamkaykunallapim kamachikuykuna ruranallaypaq
minkasqa. Chaymi sapa punchaw tantayqa kaq
llamkayman qayawaptillan, mana chayqa manam
kaqchu. Chayraykum kay musuq llamkayqa
allinmi ñuqapaq karqa; ichaqa, iskayrayarqanim,
Cajamarca uchuy wasiypim tiyarqani, warmiywan
churiykunawan, llamkay munachiwasqanqa Limapi
karqa. Qawasqaykichikhinam karutam ripunay karqa,
aylluykunamanta karunchakuspay.

Warmiy Elenawan rimanakuspaykum kay llamkayqa allinmi hinatapunim kay llamkayta uyarqani. Chay tutallam, warmiywan kуска maletakunata qipichaniku hinaspa wawa churintin carrokunapa sayananman riniku hinaspa busta hapini mallki hatun llaqtaman apawananpaq, Limaman.

Limaman chayarquspaymi hatun llamkaypa kasqanman anchuykuni contrato qillqanaypaq. Chaypim huk llamkapakuqwan tuparquni, ñuqahinam, tukuy provinciakunamanta risqaku. Chaypitaqmi kachkasqaku Arquitectokuna ingenirokunapas. Qunqaymantam, huk qaqchay chiqapman kutirichiwan: “¡Llamkayta qallariy! Yachankiñam qamkunaqa mana pipa rurasqan trenpa purinan qispichinaykichikpaqmi contratasqa kankichik. Ñam willamusunkichikña qamkunam pusaq trenpa samanankunatam rurakichik 33 km kinraypa. Anchata qaritukuychik qamkunan hatun llaqtanchikpi runapa astakunanta musuqyachinkichik hinaspa 11 distritokunata mana unaypichu tinkunachinqa nispa”.

Achka ñuqaykutam, manam llullakuykichikchu, runakunapa kallpanwan trenpa purinan qispichiyqa mana atiyhinam karqa, ichaqa chaypim kachkarqaniku. Kikin llamkachiqmi runankunata akllarqa. Chaymi, kunanpas, qasquyta huqaripa qari tukuni chay Limapi hatun llamkaypi llamkapakusqayta yuyarispay: 1 Linea, Lima Callaopa Metronpa huk ñiqi linean.

Mana samaykuspa yaqa huk wata llamkaspam, achka llamkaqkunawan, kamachiqkunawan, ingenierokuna, arquitectokuna, alcaldekuna, chay wata suyunchik Umalliqwanpas riqsinakurqani, “wamaq rumita” churaptinku kunanqa estación Cabito nisqankupi. Manam chayllapichu sayarqaniku, 120 000 m² taller kananta Villa El Salvador distritopipas qispichirqanikum, hatun llaqtapa urayninpi, trenkuna sayanankupaq allichanapaqpas. Utqaymanmi qispirqa, killakunaqa tukun; sapa punchawmi llaqtayta llakikurqani, aylluykunata yuyaptiyimi sunquy nanaq.

Iskay watakunapiqa 1 Linea ñam qispirqurqaña San Juan de Miraflores distritokama chayarqaña. Kayqa ancha kusiykuymi karqa; ichaqa, perumanta runakuna manam raymicharqanchikchu, suyunchikmi ancha sasachakuypi karqa, chayraykum kay hatun llamkay sayarqurqa 226 millones de dólares qullqichasqa kachkaptinpas italiamanta umalliqmi qullqichamurqa.

Kay llamkay sayaptinmi ñuqapas Limapi qiparqani. Hatun llamkachiqa niwankum: “Ñuqaykuqa manam imanaymankuchu” nispá. Chayraykum imayna kawsaynaysaq maskarqani; trenpa 1 lineanpi wakin riqsinakusqaykunam uchuy llamkaychakunaman minkawan. Pasajeypaq qullqita huñurquspaymi, mana iskayrayaspay, kuyasqay Cajamarkayman kutimuni aylluykunapa kasqanman. Sunquymanta, ima niyta atinichu, wasiypa punkunta kichaykuspaymi qaparini, aylluykunatam mesapi tiyachkaqta tarini.

Huk tuta diciembre killa 2009 watapi,
willakuy maqchiriqta qawachkaptiy,
rimamurqa Ministerio de Transportes
kamachisqam kachkan Lima Tren Electrico
qispichinanpaq, ¡kaqmantam hatun llamkay
qallarinqa! Ñuqa ichaqa aylluykunata
manañam saqiymanchu, manam risaqchu
ninin. Llamkaqmasiykunamanta cartakunata
chaskini: “Lima Metropa 1 Linean hinam
llamkakunqa martes 2 punchaw, marzo killa
1010 watam qallarinqa” nispa.

Kunaqa, 61 wataypim kachkani kaykuna
llamkasqayta yuyaripaymi anchata
yupaychani, huk kutimanta nini, ¡Limapa
aswan hatun llamkaynin!

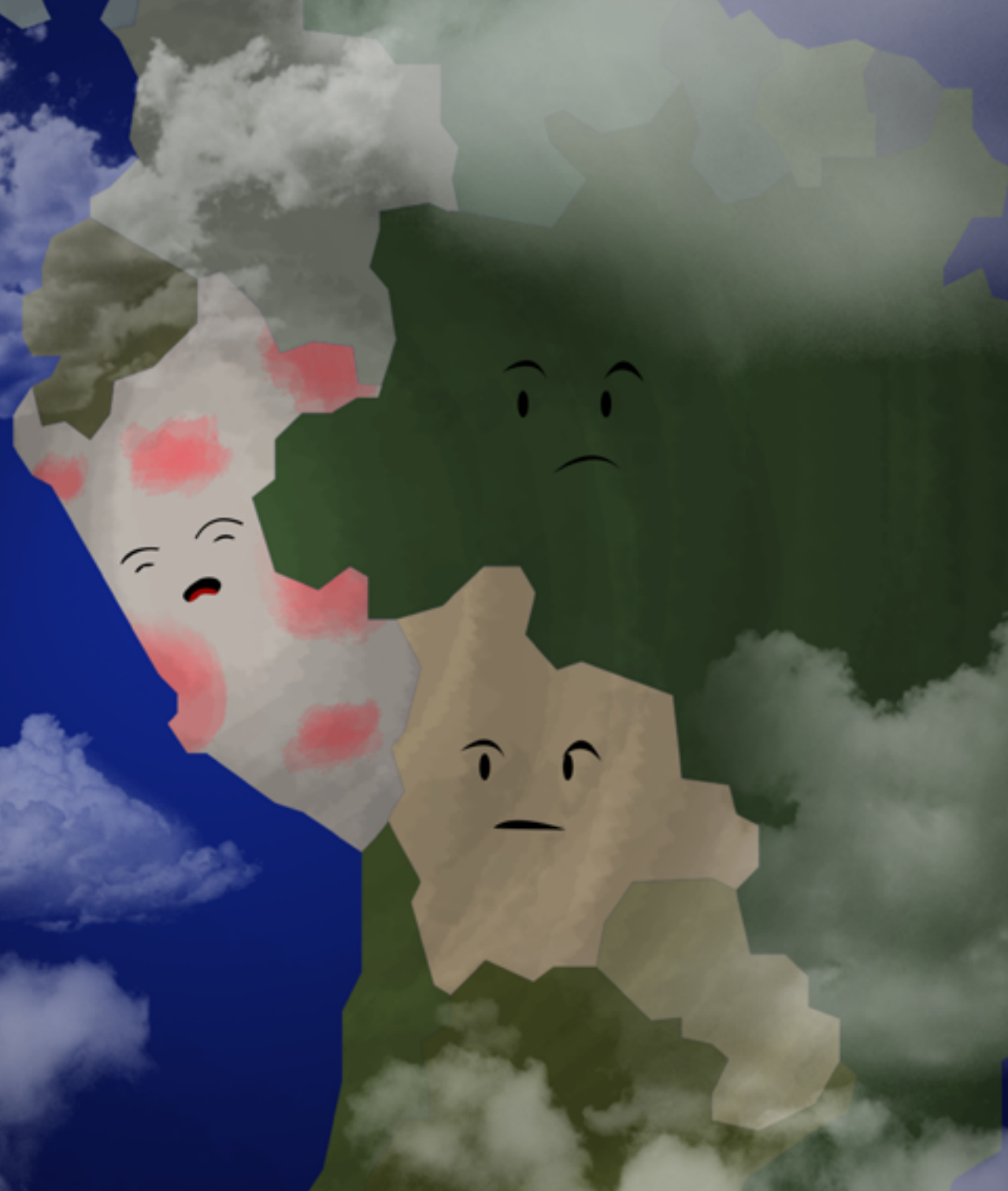
Huk ñiqin llalliq

Aswan qapaq purina

MANUEL HERNÁN HERRERA QUISPE

San Vicente de Paul Yachay Wasi. Tarma, Junin.

Huk achkiykuqtas, Perú rikcharirqun lliw aychanpi siqsipakuyniyuq. Ñawpaqmantaraqsi kayna kasqa, chay punchawsi ichaqa aswanta siqsisqa chaysi llakiwan kasqa. Chaysi hichpanpi tiyaqta tapukusqa, payqa kutichisqas:
— *Che*, ñuqaqa allinlatam qawayki. Urquykikuna, chalayki, hatun yunkaykitawan; manam imanasunkichu. *Qasillakuy*.

Chay kutichisqanwansi qallariypiqa qasillaykun. Ichaqa, siqsiyqa manas samasqachu. Chaysi huk hichpanpi tiyaqtaña tapukun, aswan hichpapi kaqta:
— *Yaw machu. Kawsayqa raymihinam. Huk caipirinha hampita upyaspa qasillakuy*.

Chay kusiwan nisqansi kallpanachaykusqa. Ichaqa siqsiyqa manas samasqachu. Chaysi kikin kaqla huk hichpanpi tiyaqtaña tapukun. ¡Pim yachanman!, ichapas, paypas siqsiywan karqa. Kaynatam pay kutuchisqa:
— ¡Ama piñakuychu! ¿Ichataq Googlepi qawarquwaq? Mapakunapi, arí.

Perutaqa, allinhinas rikchakapun chay nisqan. *Googlepi* qawayta qallaykun, escrolean aswanta kikinmanta yachananpaq. Paypa uyanmansi aswan asuykun, hinaspansi computadorapa qawanapi ancha chaqwata rikusqa.

Uyaririnsi: Carreterakuna, trenpa purinankuna, quchapi purinakuna, wayrapi purinakuna, metropas, mayqin aswan qapaq kasqan qawachikunankupaqsi qaqchanakuchkasqaku.

—Ñuqaraykum —apu tukuspas trenpa purinan llapanta qaqchasqa— suyunchikpa quri qullqinkuna maymi kasqanmanta hawa suyuman rantikunapaq astasqa kan.

Hukpas chay nisqallanmansi yapaykun:

—Machu Picchu chayanapaq ñuqawanmi rinku. Ñuqapa vagonniykunapim purikuqkuna riyta munaku, aswan yachayta munaspaqa, Tren Machuta tapurikuychik. Kunan payqa puñuchkanchushinam. Yachankichikñam pay imayna kasqantaqa.

—Ñuqaykuqa Peru suyupa “sirkankunam” kaniku —asfaltohina ruparispas huk carretera

rimaykamun—, lliwnintin suyunchikta tinkuchiniku. Llapa runakuna tukuy rantipaq kaqkunapas ñuqaykuwanmi maymanpas chayanku nispa.

—Llapan llaqtam ñuqayku chayanaykuta munan —nispas huk sullka chaniyuq purinapas yanapan, ichaqa paypas chay chaqwanakuytas anchatas munachkan—. Ñuqaykuqa musuq kawsaytam apamuniku nispan.

—Mana ñuqaykuwanqa llapa runakuna manam imatapas ruranmankuchu — ninsi kallpawan metropa 1 Línean.

—Chiqaptaqa qamkuna manam lliwmanchu chayankichik — mayupi puririnas maqchikuqhina rimariykun—, ñuqaykum wakin suyunchik yunkawan tinkunasqa kanankupaq hatun mayukunata chimpaniku nispan.

—Chiqapmi — nispam Amazonas purina rimamun—, karumanta watukamuqkunapas ñuqawan puririyta anchatam munanku nispan.

—Ñuqawanqa aswanmi hawalla puririkunku paykunaqa — chayraq rikcharichkaqhinam quchapi puririna rimaykamun.

Perupaqa lliwpa tukuy chay nisqankuqa
allinmi kachkan paypas rimaytam munarqa.

Payqa llapaykichikta riqsikuykichik
sapakamam rurayniykichikwan
yanapawankichik nispam niyta munarqa.

Rimay qallaykunanaq kachkaptinmi,
turbina manchapata qaparikaykamun.

—Ñuqamantaqa pampallapi kaspaykichikmi
maytapas qawayta atinkichikchu —
ninmi apu tukuspa wayrapi purinaqa —,
ñuqaykuqa rantipaq kaqkunata puririq
runakunatam utqayman chimpachiniku
nisan.

—Chaymantapas, sasachakuykunapi
aswan hapirisqa allin yanapakuqmi
kaniku — nisanmi huk wayrapi purinapas
kallpawan nipaykun hanaymanta llapankuta
qawarisan.

—¡Qasillaychik! ¡upallaychik! ¡upallaychik!

—nispam Perú upallachin. Chaymantam
suyaykun chaqwa lliw upallanankama pay
huk kutimanta rimananaq.

—Chiqaptam, chiqaptam sapakama
qamkunata anchata riqsikuykichik.

Perumanta runakunapa kawsaynin mana
qamkunawanga manam allinchi kanman
karqa. Ichaqa — aswan kallpawan nin “ichaqa”
musuqmantam rimapakamuchkanku —,
ichaqa, allin yanapakusqaykichik manam
qispichisqachu kanqa pitaq aswan qapaq
purina nispam hinalla chaqwanakuptinchikqa.
Ichaqa huk kamachikqmi kanan — huk nimun.

Ñiqisqam kanan — nisan hikutakamun.

Arí — nispam kutichin kallpawan Perú—, Arí,
chay ñiqichayqa manam sarutanapaqchu nispam.

—Kaypiqa achkam apu tukuchkanku —
nisan karupi uchuy ñan rimaykamun, mana
manchaparikuspan.

—Wakiqninchikmi hukkunamanta aswan
chaniyuqta ruranchik. Chaynam imakunapas.

Mana chayna kasqanta pipas mana
munaptinga...imatataq qukuwanku —
chaynatam niykun huk purina asirisan hawa
suyukunapi purisqanrayku apu tukuspan.
Chamantapas, wakinkunapas kkillankupa
niraqmasillankupaqmi hukkunamanta
aswan qapaq kasqankuta hinalla mañanku.
Chaymantam yaqalla chayaykuchkarqaku
“*takanakuyman*” (chaynam kanman karqa).

Peruqa upallaykuspanmi llusikurqun;
karunchakurqun kay sasachakuy imayna
allichanapaq hamutananpaq, hinaspa,
aspipakunanpaq. Ichapas chay siqsipakuynin
samaykunaman. Chayna kachkaptinmi
ñawpaq qaqqa allpanmanta wichimuyta
qallaykun.

—Anchata waqaychakuy —ukunmantas
chaynata nimun maymantach yuyachimun.

—¿Pitaq kanki? —nispas tapun.

—*Qhapaq Ñanmi* kani —nispa kutichimun
uku pachahina hawkalla—, ñawpaq rumi
ñanniykim nisan.

—¿Qamqa manachu wakinkunawan
atipanakuchkanki mayqinmi aswan qapaq
kasqan yachakunanpaq?

—Manam. Chay atipanakuyqa yanqam.

—Chaynatam paykunata nini, ichaqa
upahinam kachkanku.

—¿Harawipa nisqanta uyarichirqankichu
“puririq, puririspam ñantaqa kichana”?

Peruqa asikuqtahina musyan, ichaqa upallakuykunki. Pisipasqa, piñasqahinas kasqa huk kutimanta churanakuyta munasqañachu. Hamutaytas qallaykun: “¿Imatataq kay yachan? Pachaknintin watam pipas hapirinñachu, aswan kkillanmanta wichikuchkan nispan”. “Yuyankichu qanmantaqa ñawpaqtaraqmi kaypi kani”, Perú uyarirqun umallanpi. “Unaymi kaypi karqani hinaspa achka llaqtakuna paqariqta purmaqta rikurqani nin”. Peruqa simintas kichayta munasqa pampachaway ninanpaq, ichaqa hina chaynallas umallanpi rimapayamun. “200 watamanmi chayarqunki. Waynalla mana yachaqaqmi kanki. Wakin maytukunapa nisqanhinam, ñuqaqa niykiman chayraq ‘waynayariq’ suyum kanki. Ichaqa, achkam imaykikunapas kachkan nispa”.

Perú chaykunata uyarispansi hawkayaykun, sunqunpi wayrata
samaykuspansi, tapuykun:

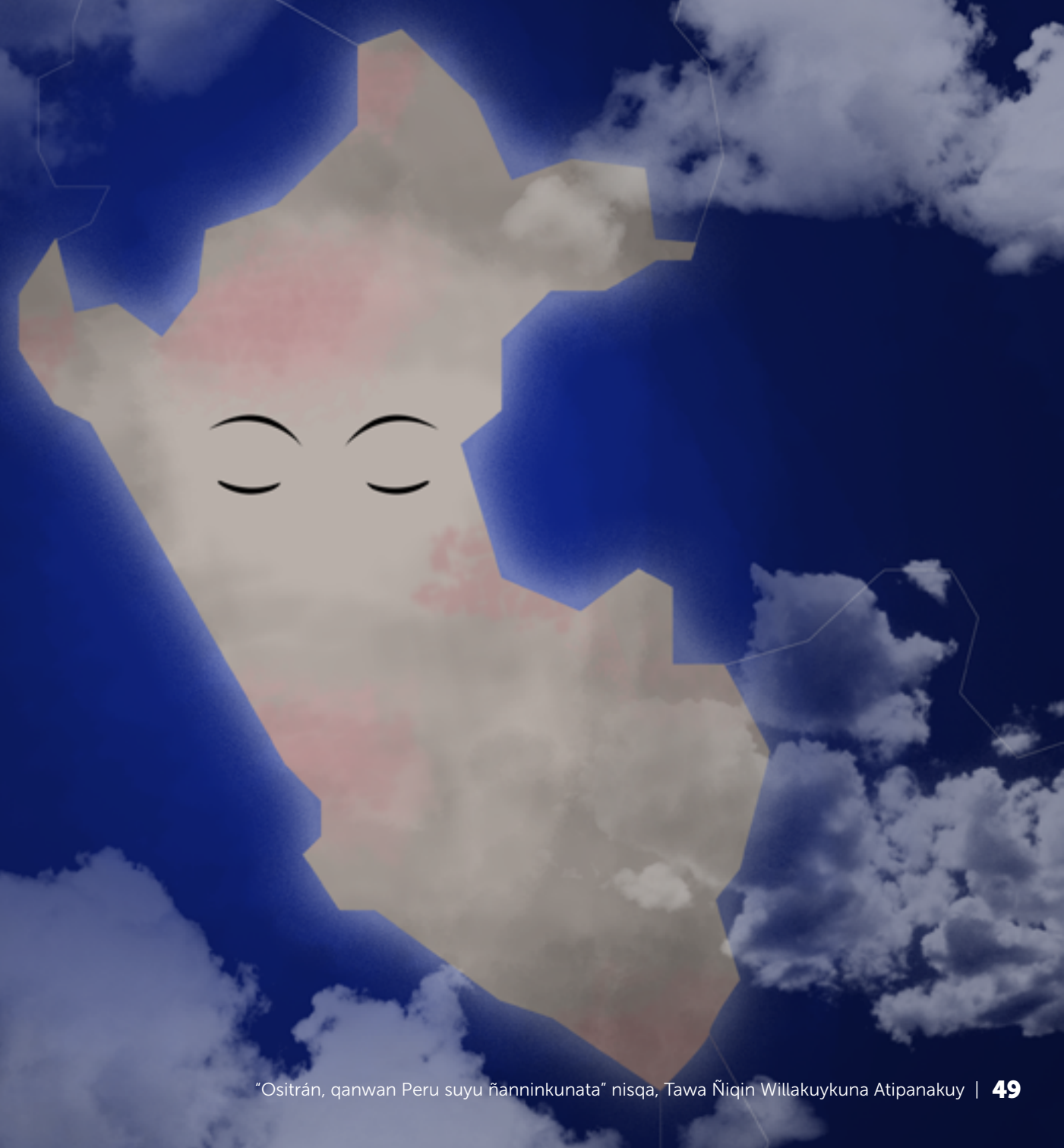
—¿Imatataq rurayman?

—Chay tapukuy kutichiytaqa yachankiñam —kunan ichaqa
chay nisqan kallpawan uyarikurqa tukuy maykunamanta
hamuqhina.

—Manam pipas atipachikuyta munanchu, llapankum apu
tukunku.

—Chaynaqa, Aswan qapaq kaqta akllay, chaywan
chaqwanakuy tukunqa.

—Chayqa aswanmi sasachanqa. Ninqakuchiki
“munasqaykikuna” kapusunki nispa.

Upallaykunkum. "Chaynam: uyariy", *Qhapqc Ñan* niykun, huk kutimanta umanmanta.

Kunankama hawapi kaqllatam uyarinki, hawallanta. Kunanqa kikiykitam uyarikunayki".

Chaymanta sumaqllamanta niykun: "Uyariy, uyarikuy, riqsikuy...". Peruqa ñawinta wichqaykuspaspas ukunta qawakuykun.

Yunkapi huk ayllutas musuq ñan kichachkaqtas rikuykun. Huk ayllupas kuskanku ñanninku pichay tukusqankutas raymichachkasqaku. Rikunsi Limapa hanaynin urqkunapi runakunapa imayna tiyasqankuta, qapaq llaqtapi, runakuna wasinkuman chayanankupaq siqananku pata patakuna

runankupaq allichakunku. Karupi qunqasqa llaqtakunatapas rikunsi, manas ima yanapakuykunapas chayanchu, mana hampiq chayaptin runakuna wañukuqtapas rikunsi.

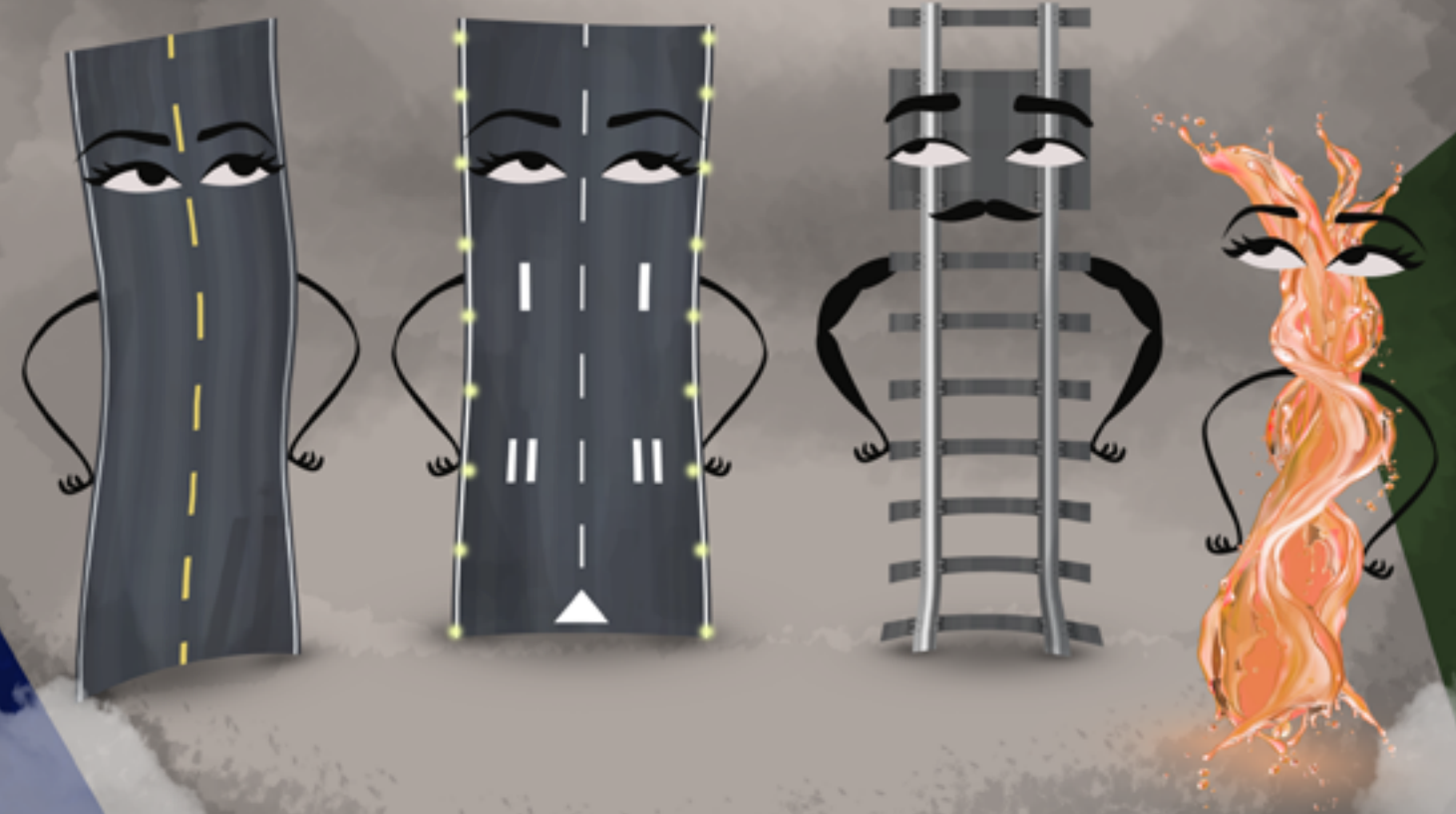
Ukunpi tukuy imakuna kasqanta rikuspansi, allinkuna mana allinkunapas, siqsiyakuynin yanqalla kasqan musyayta qallaykusqa, yanqa piñakusqanmantapas pinqaparikusqa. Unaysi upallalla kasqa hinaspansi llapan purinakunawan rimanakunankupaq asuykun hinaspas chiqaptapuni kallpawan niykuyta munan.

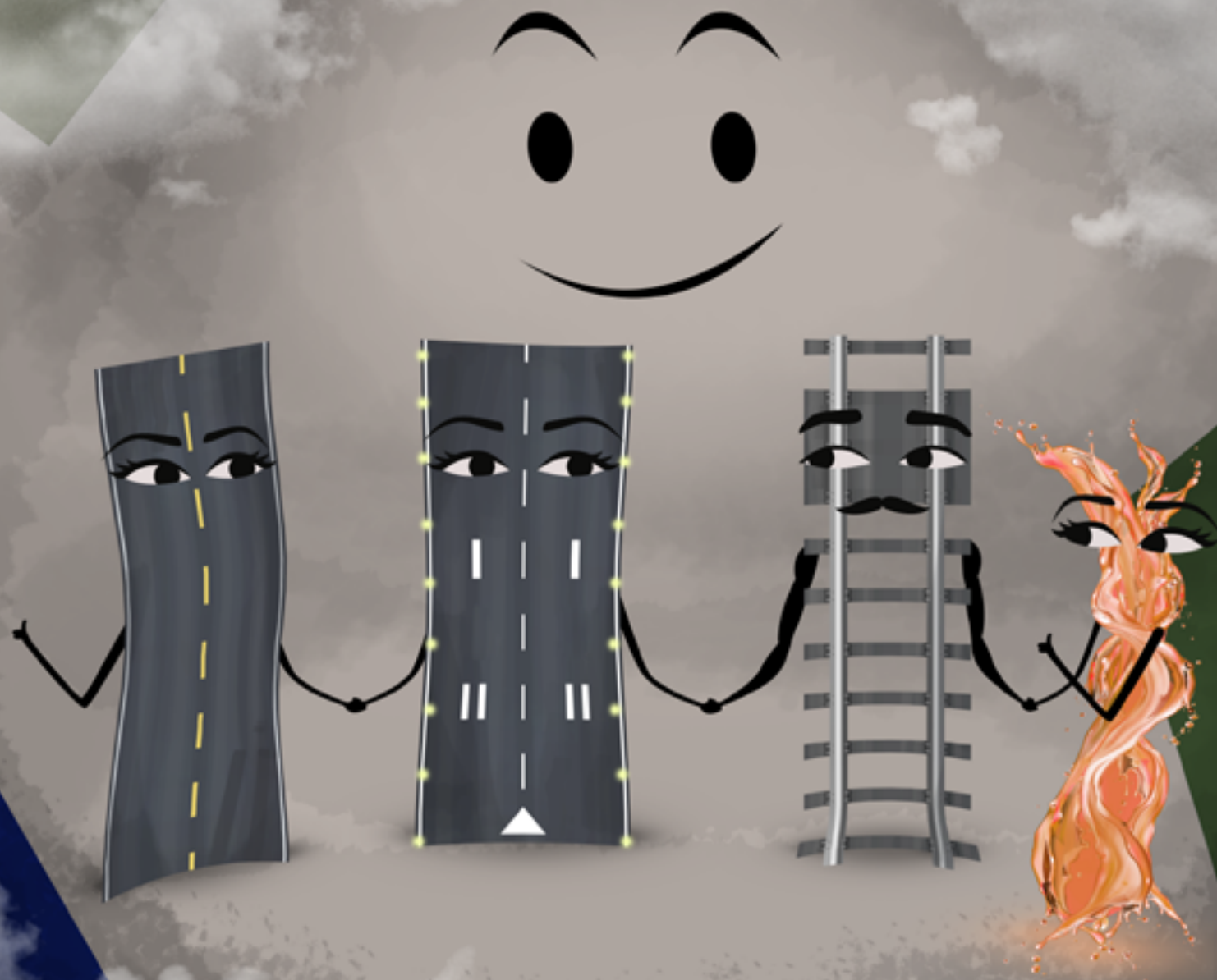
Ñawinta kichariptinqa manas sapallanchu kachkasqa, llapan purinakunas chaypi kachkasqaku, unayña, paykunaqa manas imanayta atinkuchu.

—¡Allinmi kaypi kasqayki! —utqayllaman nin—. ¡Allin chaniyuqtam qamkunaman niyta munani!

—Ñuqaykupas — ñawpaqtas rimaykun Tren Macho, tumpata uqupakuspan.

—Ñañaykuna, llapan purinakuna... *Huqu, huq, huq...*
Pampachawaychik... Ñañaykunam niwan, llapankupa sutinkupi,
yanqa chaqwanakuspa atipanakusqaykumanta pampachakuy
mañakunaypaq... *huqu, huq, huq...* Kaynam karqa... *huqu, huq, huq...*

—Kayqa, paymanmi sayapakuchkan manam ñuqanchikmanchu —mayupi purina pantachin—. Kaynam karqa —pay hinalla riman— llapanchikmi chaqwanakurqunchik hinaspa atipanakuyta qallaykunchik chaymi imapas millapayarqun, millaytam kaminakurqunchikpas. Chaymi, sapakama imanku rurakuq ripukunku, hinaptinmi manam pipas kargachu puririqkuna apaq trenkunaman siqanankupaq, mayupi purinakunaman mana ima rantikunakuna runakunapas chayamunchu, carreterakuna llutasqa kakuchkan...¡Hatun chaqwa!

—Chaynapim, musyaykuniku hatun qapaq kasqaykiqa manam ancha chaniyuqchu —wayrapi purinam rimaykamun, manañam apu tukuspañachu llampu simillawanñam —, hukkunawan kуска mana llamkaptiykiqa, mana chaniyuqmi llamkayniykiqa. Peruqa chay simita uyarispanmi kusirikun.

—Rimarisqaykimanta anchatam riqsikuyki hinaspa pampachaykichikmi. Ñuqapas anchatam qamkunaman willayta munani. Hinaspan tukuy rikusqanmanta rimariykun. Runakunapa musquyninmanta, kawsayninmanta, munayninkumantapas. Llapan purinakuna allinta uyariykunku, paykunapapas ancham willakunanku kachkan.

Chay chisinkuyqa mana tukuriqmi karqa, tukuy willakuyniyuq. Perupa willakusqankunam, purinakunata kallpanchaykun paykunapas willakunankupaq. Huk kutillatapas sapakamam willakurqunku, huk purinapa yanapasqansi, huk llaqta ruruchisqankunata hatun qatukunaman apasqa, wayna sipaskuna musuq kawsayta haypasqaku, huk unquq hatun hampina wasiman apasqa kasqa. Chaynallataqsi, llaki ñakariykunamantapas willasqaku, ichaqa chay punchawqa sumaqlaña tukuykusqa: Kuskaqa hatun munasqankutas qispichinmanku, imankupas chay niraqlas kasqa, hatun kusikuyqa runamasinchik yanapaymi manam chullalla apu tukuychu.

Qhapac Ñanqa upallallas chay rimanakuypi kasqa, sapa willakusqankutas sunqullanpi churakusqa, kunanmantaqa imapas allinñam kanqa nisqas ukullanpi.

ACTA DE EVALUACIÓN

FECHA: Lunes 12 de octubre 2021

Miembros del Jurado: Ricardo González Vigil
Anahí Barrionuevo
Leonardo Dolores

Luego de realizada la evaluación de los cuentos participantes, el jurado calificador conformado por Ricardo González Vigil, Anahí Barrionuevo y Leonardo Dolores, se procede a declarar a los ganadores del Cuarto Concurso de Cuentos “Ositrán, contigo por las rutas del Perú”, en las categorías y en orden de mérito señalado:

PUESTO	CUENTO	ALUMNO	INSTITUCION EDUCATIVA	PROCEDENCIA
1.er puesto	El turista autóctono	Joel Wilfredo Alejo Reyes	I.E. Santo Tomas de Valencia	Santa Rosa, Lima
2.do puesto	Un mágico suceso entre vuelos	Gianella Belén Luna Cruz	I.E. Isabel Chimpu Ocllo	San Martín de Porres, Lima
3.er puesto	Remembranzas, tren eléctrico 1986	Ana Lucía Cáceres Gonzalez	I.E. Los Peregrinos	San Juan de Lurigancho, Lima
Mención Honrosa	Mi mundo a mi alrededor	Betsaida Antuanet Pozo Vásquez	I.E. N° 80706 Santa María	Moche, La Libertad
Mención Honrosa	Un viaje por el Perú	Camila Alejandra Martinez Taboada	I.E. María Montessori	Piura, Piura

PUESTO	CUENTO	DOCENTE	INSTITUCION EDUCATIVA	PROCEDENCIA
1.er puesto	La vía más importante	Manuel Hernán Herrera Quispe	I.E. San Vicente de Paul,	Tarma, Junín

Ricardo González Vigil

Anahí Barrionuevo

Leonardo Dolores Cerna

EL REGULADOR DE LA INFRAESTRUCTURA
DE TRANSPORTE DE USO PÚBLICO

